

Аналітична записка
Серія «Національна безпека», № 4, 2019

ПРІОРИТЕТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВОДОПОСТАЧАННЯ ДОНБАСУ

С.П. Іванюта, д. т. н., с. н. с., заступник завідувача відділу
енергетичної та техногенної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень

В аналітичній записці досліджено, що в результаті бойових дій на Донбасі відбуваються пошкодження та руйнування об'єктів інфраструктури водопостачання регіону, що створює перманентні проблеми для забезпечення населення Донецької та Луганської областей якісною питною водою. Наголошено, що ситуація із заборгованістю підприємств централізованого водопостачання та водовідведення Донбасу потребує нагального вирішення з метою недопущення припинення надання функцій водозабезпечення населенню регіону. Надано рекомендації Апарату Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, обласним військово-цивільним державним адміністраціям щодо пріоритетів збереження і забезпечення надійного функціонування системи водопостачання Донбасу.

Недостатній рівень доступу до якісної питної води та надійного водопостачання в зоні військового конфлікту на сході України залишається вкрай нагальною проблемою, що негативно впливає на життєдіяльність населення регіону. Так, в регіоні істотно збільшується ризик поширення хвороб, що передаються через воду і пов'язані із санітарними проблемами, оскільки населення не в змозі безпечно зберігати або транспортувати достатню кількість води. Існує загроза погіршення якості водопровідної води, що обумовлена необхідністю регулярного постачання хлору та інших реагентів для роботи водоочисних установок, нестача яких створює підвищений ризик вторинного зараження¹.

Систематичне ураження водогонів, а також завдання побічної шкоди внаслідок бойових дій вкрай негативно позначилося на функціонуванні систем водопостачання Донбасу². Так, за даними ЮНІСЕФ, ескалація бойових дій на Донбасі створює загрози для доступу до питної води і підтримання належної санітарії для 3,2 млн осіб, у тому числі 500 тис. дітей³. При цьому з початку 2019 року через бойові дії тимчасово припинялося або повністю перекривалося водопостачання для понад 3 млн осіб в середньому на 29 днів. Така ситуація може стати вагомою перешкодою для економічного розвитку та призвести до зростання соціального напруження на Донбасі⁴.

Основними джерелами водопостачання регіону є ріка Сіверський Донець, канал Сіверський Донець-Донбас, 9 питних водосховищ і 73 джерела. При цьому визначальним джерелом, що забезпечує близько 90 % обсягу водоспоживання, є канал Сіверський Донець-Донбас.

Природною особливістю хімічного складу води підземних водозаборів

¹ Environmental Assessment and Recovery Priorities for Eastern Ukraine. – Kyiv: VAITE, 2017. - 88 p.

² ОБСЄ, Управління водними ресурсами – попередження конфліктів, 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/water>

³ Millions of people risk being cut off from safe water as hostilities escalate in Eastern Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/millions-people-risk-being-cut-safe-water-hostilities-escalate-eastern-ukraine>

⁴ State of the Siverskyi Donets basin and related risks under military operations 2019. OSCE technical report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine/419459?download=true>

Донбасу є висока мінералізація переважно за рахунок солей жорсткості, сульфатів та хлоридів. Лабораторна служба комунального підприємства Компанія «Вода Донбасу» (Компанія) проводить систематичний контроль якості води джерел водопостачання по етапах очистки, питної води на виході з фільтрувальних станцій і в розподільній мережі централізованого водопостачання. Якість води оцінюється за 68 фізико-хімічними, мікробіологічними, гідробіологічними і паразитологічними показниками відповідно до вимог ДСанПіН 2.2.4-171-10⁵.

За даними Компанії за 2005 – 2019 рр. істотних змін якості води по санітарно-хімічним показникам в джерелах питного водопостачання зафіксовано не було. За результатами досліджень якість питної води на виході зі споруд фільтрувальних станцій в цілому відповідає вимогам, що ставляться до питної води. Виняток становили періоди аварійних зупинок постачання води каналу Сіверський Донець-Донбас по Південно-Донбаському водоводу. В той час Старо-Кримські та Карлівська фільтрувальні станції переводилися на роботу виключно з водосховищ, вода яких є високо мінералізованою і відповідно в ці періоди у питній воді на виході з очисних споруд фіксувалися перевищення допустимих значень по сульфатам, загальній жорсткості та сухому залишку.

Треба враховувати, що принципово новим чинником погіршення якості води на Донбасі стають наслідки глобальних змін клімату, що проявляються в тому числі у підвищенні температури повітря та збільшенні інтенсивності опадів. Так, зростання середньорічної температури лише на 1°C призводить до істотного збільшення кількості небезпечних мікроорганізмів у водних джерелах, що значно ускладнює процеси очищення води та доведення її якості до необхідного рівня.

У поточному році вже зафіксовано випадки погіршення санітарно-

⁵ Про затвердження Державних санітарних норм та правил "Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною" (ДСанПіН 2.2.4-171-10). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10>

епідеміологічної ситуації в регіоні. Так, наприкінці червня 2019 р. кількість хворих на гостру кишкову інфекцію у лікарнях Рубіжного і Северодонецька становила 38 осіб, при цьому поліція Луганщини та працівники Державної екологічної служби працюють над з'ясуванням причин отруєння відвідувачів Рубіжанського міського пляжу⁶.

За інформацією Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів згідно з даними державного обліку водокористування у 2018 році забір води з підземних джерел здійснювали 186 водокористувачів, у тому числі 38 підприємств вугільної промисловості. Об'єм забору склав 101,4 млн м³ (9 % від забору прісної води по області), в тому числі шахтно-кар'єрної 70,3 млн м³ (69 % від забору з підземних джерел). З загального об'єму забору води з підземних джерел 75 % (75,9 млн м³) здійснюється промисловими підприємствами, з яких 93 % складають шахтно-кар'єрні води. Об'єм забору підземної води без урахування шахтно-кар'єрної складової становив 31,1 млн м³, з яких 23 млн м³ використовуються підприємствами житлово-комунального господарства. Скид зворотних вод в підземні горизонти не здійснюється.

Разом з тим, на даний час вкрай недостатньо інформації щодо комплексного екологічного стану підземних вод Донбасу, оскільки на території, тимчасово непідконтрольній українській владі, не проводиться екологічний моніторинг або немає інформації про його результати.

Системне вивчення та розвідка запасів підземних вод у межах усього басейну р. Сіверський Донець і прилеглих територій Донбасу й Приазов'я комплексно проводилося ще у 1961-1985 роках.

За даними Донецької військово-цивільної ОДА, станом на 01.01.2019 року на території області знаходиться 54 родовища у складі 116 ділянок підземних і дренажних вод для господарсько питного і технічного

⁶ Кількість хворих на гостру кишкову інфекцію у лікарнях Рубіжного і Северодонецька збільшилась. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dn.suspilne.media/news/27434>

водозабезпечення⁷. Загальна величина експлуатаційних запасів прісних питних, технічних та дренажних підземних вод, затверджених в Державній комісії по запасах корисних копалин України, складає 1084,2 тис. м³/добу, однак, їх використання значно ускладнено через воєнні дії на Донбасі.

Так, внаслідок збройного конфлікту на Донбасі суттєво погіршився фінансово-господарський стан підприємств регіону, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення і в першу чергу це стосується Компанії «Вода Донбасу». Станом на 01.04.2019 загальна сума заборгованості Компанії за спожиту електроенергію складала 2,8 млрд грн, в т.ч. на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження - 1,4 млрд грн.

За експертними оцінками фахівців Донецької військово-цивільної ОДА та Компанії «Вода Донбасу», можливе відключення електроенергії на об'єктах Компанії призведе до наступних негативних наслідків⁸:

- припинення діяльності 9 фільтрувальних станцій, 152 водопровідно-насосних станцій, 24 каналізаційних очисних споруд, 74 каналізаційно-насосних станцій, що знаходяться на території, підконтрольній українській владі;
- спалах інфекційних захворювань і створення несприятливої санітарно-епідеміологічної ситуації в понад 235 населених пунктах Донецької області із загальною кількістю населення близько 4,2 млн осіб;
- припинення водопостачання для понад 2,3 млн осіб;
- зупинка котельних і відсутність теплопостачання в опалювальний період для понад 1,3 млн осіб;
- руйнування самого русла каналу, витік нечистот в навколишнє природне середовище обсягом понад 109 тис. м³/добу, що спричинить екологічну катастрофу.

⁷ Інформація Донецької обласної державної адміністрації. Лист № 09-17/3252/90-19 від 23.05.2019.

⁸ Інформація Донецької обласної державної адміністрації. Лист № 09-17/3252/90-19 від 23.05.2019.

У той же час, орієнтовна вартість лише відновлення роботи каналу Сіверський Донець-Донбас становитиме понад 2,5 млрд грн, а системи водовідведення – понад 98,0 млн грн. Таким чином, у разі відключення електроенергії на об'єктах Компанії створюються реальні передумови для повного припинення її роботи та розгортання у регіоні соціальної й екологічної катастрофи з непрогнозованими негативними наслідками для населення і довкілля.

Незважаючи на вищевикладене, 27 травня 2019 р. відповідно до вимог постачальника електроенергії ДП «Укрінтеренерго» оператором системи розподілу ПрАТ «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» було відключено електропостачання Артемівської фільтрувальної станції. У результаті було припинено подачу води споживачам Бахмута, Соледару, Парасковіївки, Благодатного, Бахмутського, Покровського.

Обласна влада Донеччини звернулася до уряду, Адміністрації Президента та профільних міністерств з проханням допомогти у відновленні водопостачання у Бахмуті, Соледарі, а також інших населених пунктах⁹. У Донецькій області мешканці 16 населених пунктів Костянтинівського і Торецького районів залишилися без водопостачання через те, що насосна “Білокузьминівка” і підстанція “Клебан-Бик” відключені від світла за борги Компанії. На кінець травня 2019 р. на території області без водопостачання залишилося біля 100 тис. осіб.

14 червня 2019 р. Прем'єр-міністр України за результатами позачергового засідання Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій доручив невідкладно вжити заходів задля забезпечення питною водою жителів Донецької і Луганської областей. Відповідно до підписаного Главою Уряду доручення, необхідно відновити і

⁹ Влада Донеччини просить керівництво країни про допомогу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dn.gov.ua/ua/news/donecka-oda-trimaye-na-kontroli-pitannya-shchodo-virishennya-situaciyi-z-vodopostachannyam-na-teritoriyi-oblasti>

забезпечити безперебійне постачання електроенергії на об'єкти питного водопостачання та централізованого водовідведення Компанії «Вода Донбасу» і надати підприємству статус «захищеного споживача»¹⁰.

Треба відмітити, що врегулювання ситуації із оплатою і заборгованістю за електроенергію компаній питного водопостачання та централізованого водовідведення Донбасу перебуває у законодавчій площині. Для цього необхідно внести зміни в Закон України «Про ринок електричної енергії» №2019-VIII від 13.04.2017, за якими пільговий тариф на постачання електричної енергії для підприємств централізованого водопостачання та водовідведення, що здійснюють перекидання води в маловодні регіони, встановлюється 1 раз на початку року.

Висновки

У результаті бойових дій на Донбасі відбуваються пошкодження та руйнування об'єктів централізованого водопостачання і водовідведення регіону, що створює перманентні проблеми для забезпечення населення Донецької й Луганської областей якісною питною водою. Крім того, об'єкти інфраструктури водопостачання мають надзвичайно зношений стан і потребують постійного проведення робіт із забезпечення належного рівня надійності.

Внаслідок збройного конфлікту на території Донбасу суттєво погіршився фінансово - господарський стан підприємств регіону, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, в першу чергу, це стосується Компанії «Вода Донбасу». Станом на 01.04.2019 загальна сума заборгованості Компанії за спожиту електроенергію становить 2,8 млрд грн, з яких 1,4 млрд грн припадає на територію, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

¹⁰Глава Уряду доручив вирішити питання постачання питної води жителям Донецької та Луганської областей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/glava-uryadu-doruchiv-virishiti-pitannya-postachannya-pitnoyi-vodi-zhitelyam-doneckoyi-ta-luganskoyi-oblastej>

Відключення від енергоживлення наприкінці травня 2019 р. підприємств централізованого водопостачання та водовідведення, що входять до складу Компанії «Вода Донбасу», призвело до припинення подачі води споживачам шести населених пунктів на Донеччині, в тому числі, міст Бахмут і Соледар. Враховуючи літній період з високими денними температурами повітря, така ситуація не лише створює серйозні ризики для життєдіяльності близько 100 тис. мешканців, а також може спровокувати погіршення санітарно-епідеміологічної обстановки в регіоні.

Система централізованого водопостачання та водовідведення Компанії «Вода Донбасу» працює як єдиний комплекс і відімкнення її складових в результаті припинення електропостачання або через бойові дії вносить серйозний дисбаланс в роботу усієї системи, а також потребує вжиття додаткових й трудомістких заходів для відновлення та забезпечення надання функції водопостачання населенню і об'єктам господарювання.

Ситуація із заборгованістю підприємств централізованого водопостачання та водовідведення Донбасу потребує нагального вирішення з метою недопущення припинення функцій водопостачання і водовідведення. Крім того, вкрай важливим є винесення її на обговорення на засіданні тристоронньої контактної групи у м. Мінську з урахуванням гуманітарної складової в системі забезпечення надійного водозабезпечення Донбасу.

Незважаючи на значні ускладнення функціонування системи водозабезпечення та значний рівень забруднення поверхневих водних джерел, в регіоні вкрай недостатньо експлуатуються ресурси захищених від забруднення прісних підземних вод, використання яких надає можливість знизити ризик виникнення надзвичайних ситуацій водно-екологічного походження із негативними наслідками для населення і довкілля регіону.

Пропозиції

Враховуючи тенденцію до зростання загроз безпеці надійного

функціонування системи водозабезпечення Донбасу та попередження надзвичайної ситуації екологічного походження в регіоні уявляється доцільним рекомендувати:

Апарату Ради національної безпеки і оборони України:

- провести в поточному році засідання РНБО України щодо подолання екологічних наслідків військового конфлікту на сході України, в рішенні якого:

а) доручити Кабінету Міністрів України ухвалити рішення щодо стабілізації роботи Компанії «Вода Донбасу» як одного з ключових постачальників питної води в населені пункти регіону включаючи надання Компанії статусу «захищений споживач», що унеможливить вимкнення електроенергії на об'єктах і підрозділах підприємства;

б) внести пропозиції для інвестиційних проектів щодо розвитку та більш широкого використання резервних джерел захищених від забруднення підземних вод для водопостачання населених пунктів сходу України;

- включити питання із погашення боргів Компанії «Вода Донбасу» за спожиту електроенергію по територіях, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, для розгляду на засіданні тристоронньої контактної групи у м. Мінську;

Кабінету Міністрів України:

- включити питання реконструкції та відновлення системи водопостачання на сході України при формуванні міжнародних проектів ЄС і залученні інвестицій в рамках відновлення Донбасу;

- розглянути питання щодо внесення змін в Державний бюджет України на 2019 рік, передбачивши субвенцію на погашення заборгованості з різниці в тарифах та компенсацію витрат на електроенергію, що витрачається для перекидання води у маловодні регіони держави, включаючи Донбас;

- розглянути питання щодо зміни системи водозабезпечення потреб споживачів Донбасу з урахуванням реструктуризації Компанії «Вода

Донбасу», диверсифікації джерел водопостачання та зміни економічної моделі господарювання у цьому секторі (відповідно до умов сьогодення), та за необхідності розроблення і прийняття державної програми щодо забезпечення надійного водопостачання Донбасу;

Кабінету Міністрів України, Міністерству екології та природних ресурсів України:

- звернутися до міжнародних організацій ООН, ОБСЄ із запитом щодо виконання спільних екологічних обстежень та оцінки якості питної води, реалізації проектів по удосконаленню системи екологічного моніторингу водних джерел Донбасу;

- провести спільно з науковими і виробничими установами України екологічне обстеження резервних джерел питного та господарського водопостачання Донбасу, враховуючи зростання ризику їх забруднення внаслідок затоплення вугільних шахт;

Донецькій та Луганській обласним військово-цивільним адміністраціям:

- провести роботи для більш широкого використання захищених від забруднення прісних підземних вод з метою зменшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій водно-екологічного походження із негативними наслідками для населення і довкілля регіону.